

ФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена висвітленню проблематики політичної соціалізації в пострадянській Україні. Проводиться аналіз основних факторів, що впливали на процес політичної соціалізації, аналізуються відмінності у ідеологічному забарвленні політичного виховання молоді початку дев'яностих та сьогодні. Робляться висновки стосовно того, що зумовило найбільший вплив на процес, що розглядається у статті.

Ключові слова: політична соціалізація, ідеологія.

Україна, прагнучи до усесторонньої інтеграції з ЄС, зобов'язана приділяти пильну увагу питанням політичного виховання не лише майбутньої політичної еліти, але і молоді в цілому. Це пов'язано з необхідністю реформування не лише політичної системи держави, але і зміни ідеології традиційного „відчуження” переважної більшості населення від політичного життя держави. Соціалізація українського населення відображається в процесі „освіти впродовж життя” і повинна, спираючись на інформаційні технології, формувати політичну культуру нового українського громадянина, з новими цінностями і традиціями, „що інтегрують в собі все найкраще з попередньої та ідеальної політичних культур” [1]. Можна виділити декілька передумов формування політичної соціалізації в Україні. Це радянська спадщина, вплив демократичних, націоналістичних ідей, відмінності в особливостях змісту соціалізації на різних території.

Дослідженню проблематики політичної соціалізації в Україні, виявленню її суперечностей та обґрунтуванню необхідності зміни пріоритетів державного політичного виховання присвячені праці багатьох вітчизняних науковців (В. Буцевецький, Н. Пробийголова, Ю. Парог, С. Шиян та ін).

Актуальність дослідження випливає з необхідності приділяти більше уваги молодіжній політиці та молодіжному вихованню. *Мета* статті полягає у виявленні специфіки процесу політичної соціалізації пострадянської України та визначенню основних чинників його формування і видозмін в ідеологічному контексті. *Завдання* статті – порівняння процесу політичної соціалізації молоді на початку розвитку незалежної України з сучасними процесами політичної соціалізації.

Переходячи безпосередньо до виявлення факторів, що зумовили процес політичної соціалізації, звернемо увагу на вплив радянської спадщини, зокрема радянську ідеологію, яка панувала на території СРСР більше 70 років і міцно увійшла в свідомість радянських громадян. Специфіка радянського виховання полягала в тому, що воно не враховувало національних і етнічних особливостей різних регіонів і „причісувало всіх одним гребінцем”. Держава задля підтримки стабільності здійснювала вплив на політичну свідомість за допомогою ідеології.

Радянська ідеологія, на відміну від буржуазно-ліберальної, з якою вона конкурувала, була есхатологічною. Це було першою складовою радянської ідеології. Вона була спрямована на ідеал „світлого майбутнього”, на завершення циклу історії. Месіанська віра зверталася до пролетаріату, який втілить мрію, а держава була формою об'єднання людей на цьому шляху. У цій ідеології сутність людини тлумачилася у вигляді доброї за своєю природою істоти, що тяжіє до братерства, але стає зіпсованою несправедливими суспільними умовами [2, с. 11].

За всю історію існування радянської ідеології було три основних складових, на яких ця ідеологія пробивала свою дорогу до існування. Другим ключовим поняттям радянської ідеології була диктатура пролетаріату. Головне, що в радянській ідеології це поняття не мало класового сенсу. Третім ключовим символом радянської ідеології був комунізм.

Таким чином, радянська державна ідеологія була національною, ніскільки не вступаючи при цьому в протиріччя з інтернаціональною риторикою. „У строгому сенсі слова радянська ідеологія – не зовсім ідеологія, вона не вивчає думки людей з метою маніпуляції їх свідомістю. Вона „віщає з амвона” і вимагає, аби люди виконували ритуал віри і поводитися відповідним чином. А що вони думають насправді радянську ідеологію мало цікавило. Радянська держава до останнього моменту навіть не користувалася послугами соціологів” [2, с. 249]. Радянська ідеологія впродовж тривалого періоду існування СРСР неодноразово модифікувалася, підганялася під нові реалії сучасності, але основні постулати марксизму залишалися низовинними впродовж більш ніж 70 років. Українська політична соціалізація і до сих пір багато в чому спирається на концепти, закладені пів століття тому. Радянський стиль правління передбачав тотальний і всеосяжний контроль з боку держави і це наклало свій відбиток на політичні переконання сучасних українців.

На противагу радянським засадам, на політичну соціалізацію в Україні здійснюють великий вплив демократичні тенденції, що прийшли із заходу, з Європи. Демократичні настрої існували в СРСР впродовж всього періоду його існування, але активно викорінювалися радянською владою як передумови для нестабільності держави. Особливого розвитку демократичні тенденції набули після 1985 р. Причиною тому стало ослаблення контролю з боку комуністичної влади, а також проникнення тенденцій із заходу (Гельсінський Рух). Демократичні перетворення набували усе більш масового характеру, що супроводжувалося ослабленням контролю з боку ідеологічного апарату, а також внутрішнім усвідомленням населення необхідності перетворення суспільного життя в залежності від домінуючих у світі суспільно політичних тенденцій. У політичному житті ліберально-демократичні перетворення проявилися перш за все в легалізації інших, окрім комуністичної, політичних течій, що в результаті призвело до становлення багатопартійної системи. Це мало вельми важливе значення, оскільки офіційно „узаконювалася” можливість розвивати і пропагувати відмінні від комуністичної ідеології цінності та норми суспільно-політичного життя. Ще один важливий елемент – відсутність контролю держави над зовнішнім впливом на суспільство ідеологій інших країн. Після розвалу СРСР кордони відкрилися для іноземців, які несли свої, ніким не контрольовані, суспільно політичні настрої та переконання (розповіді про краще життя).

Розпад СРСР послужив поштовхом до розвитку ще одного суспільно-політичного напрямку – націоналістичних переконань, які є ще одним чинником, що зумовлює процес політичної соціалізації. Традиційно прийнято вважати вогнищем націоналістичних настроїв західну частину нашої держави, де існує сприятливе підґрунтя для розвитку вищезазваної течії. Цей факт не заперечує існування націоналістичних тенденцій в інших регіонах держави, де вони представлені в різних масштабах щодо інших суспільно-політичних напрямів. У сфері державних політичних стосунків націоналістичні ідеї представлені Народним Рухом України. Націоналістичний рух в Україні ґрунтується на ідеях пріоритету національних ідей, необхідності самовизначення нації, створення незалежної держави, пріоритетності української культури над іншими на території нашої держави. Націоналістичні настрої породжують феномен „ультраправих” сил – агресивної форми націоналізму, що здатна перейти в шовінізм і фашизм, з визнанням абсолютної пріоритетності української нації над іншими і насильницькими методами діяльності.

Слід зазначити, що ультранаціоналістичні рухи здійснюють незрівнянно більший вплив на молодь, ніж помірні націоналістичні ідеї. Молодь активно включається в діяльність таких організацій, будучи зачарованою ідеалами, проголошуваними лідерами формувань, та діє інколи протизаконними методами.

На особливу увагу заслуговує факт відмінності в ідеологічній складовій політичної соціалізації в різних регіонах держави. Прикладом неоднорідності вмісту політичної соціалізації в Україні можна вважати електоральний розкол виборців за принципом Схід–Захід під час президентських виборів 2004 р. Чисельні публікації в зарубіжних і

вітчизняних ЗМІ свідчать про такий розкол. Про найбільш характерні досягнення політичної соціалізації та, зокрема, таких її агентів, як політичні партії, свідчить графік розподілу уподобань виборців на останніх президентських виборах.

Згідно з існуючими даними розподіл виборчих симпатій приблизно однаковий. Аналізуючи електоральні переваги з точки зору політичної соціалізації, необхідно звернути увагу на те, що саме в процесі соціалізації відбувся такий розподіл в уподобаннях. Для більшості виборців кандидати втілюють не стільки політичну особу, скільки геополітичні сили, які ці кандидати представляли. Іншими словами, пропонувалося зробити вибір між „помаранчевим Заходом” і „біло-блакитною Росією”.

Населенню фактично було запропоновано вибрати стратегію розвитку держави по Московському або Західному сценарію. Основна складність полягає в тому, що вибір стратегії означав не лише вектор політичних стосунків, але й вибір спрямованості розвитку всього суспільства і держави. Відслідковуючи цей вибір, можна проаналізувати спрямованість політичної соціалізації в Україні. Так, Автономна Республіка Крим переважною більшістю підтримала В. Януковича і, відповідно, російський вектор розвитку. Це пов'язано з більшою симпатією населення республіки до Росії (82%).

Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області переважною більшістю проголосували за В. Ющенка. Це багато в чому пояснюється територіальним розташуванням областей в західній частині країни і, відповідно, їх традиційною орієнтованістю на Захід. Донецька, Луганська області та Севастополь віддали перевагу В. Януковичу фактично більшістю голосів (88 – 96%) [3].

Приведені результати свідчать про досягнення політичної соціалізації різної спрямованості електорального спектру. Тут проявляються результати діяльності основних агентів та інститутів політичної соціалізації: сім'ї, освітньої сфери, агітаційного апарату політичних партій, ЗМІ.

Після краху СРСР в Україні владні повноваження по управлінню державою тимчасово перейшли до тінювих структур. Відповідно, подальші соціально-політичні процеси деякий час відбувалися під певним впливом тінювих структур і були спрямовані на виконання їх цілей. Проявилася ситуація, при якій суспільством керували на авторитарних засадах під прикриттям демократичних лозунгів. Дійсного ж впровадження демократичних стандартів можна було досягти, деформувавши процес політичної соціалізації мас і заблокувавши перехід від накопичення знань та навиків до активних дій на основі політичних принципів і моральних пріоритетів, засвоєних в процесі відкритої інформаційної взаємодії.

Підвищення числа кримінально орієнтованих суб'єктів суспільства відбувалося в Україні на початку 90-х років. Крах комуністичного режиму супроводжувався гострою економічною кризою. Частково він мав об'єктивні причини: розрив економічних зв'язків, дезорганізація державного управління тощо. З іншого боку, в хаосі, який настав після розвалу СРСР, поступово стали проявлятися обриси певної політичної культури. „Значна частина потенційно активних громадян України отримала своєрідне психологічне щеплення проти участі в суспільній діяльності. Більш того, криміналізація населення привела до формування своєрідної моралі, яка фактично виправдовує існуючу систему соціальних відносин і політичний режим” [4, с. 78].

Проте, в швидко змінюваній ситуації в економічних і політичних умовах відбувається вироблення нових законів, нових, незвичних правил гри. Все це викликає адаптаційний шок, розгубленість у громадян, особливо у молодих людей, тих, що не мають солідного життєвого досвіду, з нестійкими моральними і політичними орієнтирами. Ситуація в Україні виявилася особливо складною, оскільки системні трансформації 90-х років супроводжувалися розвалом державної системи, всієї інфраструктури суспільства. В процесі цих соціальних катаклізмів стара комуністична ідеологія була дискредитована, але на зміну їй не прийшла нова, перспективна, соціально популярна, яка могла б і повела б за собою мільйони громадян, яка б заповнила ідеологічний вакуум і полегшила

морально-психологічну адаптацію молоді до нових умов. У такій ситуації людині важко повірити в єдність українського народу. Окрім проблем ідеологічного характеру, українське суспільство зіткнулося з економічною кризою. „У брудному каламутному болоті моральної, політичної анархії та всездозволеності спотворювалася психіка не лише молодих людей, але і громадян старшого віку. У такій ситуації досвід попередніх поколінь вже не мав практичного значення і соціальної привабливості” [4, с. 79].

У певному значенні можна говорити про розрив зв'язку часів. Нове покоління виявилось кинутим напризволяще і переважно стихійно, під впливом зовнішніх чинників поступово формувало свою політичну культуру. Можна провести паралель між негативним впливом посткомуністичного синдрому і особливим варіантом політичної соціалізації на українській території. В Україні істотна частина населення перетворилася на специфічну соціально-психологічну групу, що володіє принципово новим типом соціального мислення. Спостерігається чітка тенденція зниження довіри до всіх інститутів державної та політичної влади, але зростає довіра до ЗМІ, не дивлячись на те, що більшість з них вже контролюється владними кланами, які встановили свій вплив і на державно-політичну систему. У буденній політичній свідомості політичні партії розглядаються як бізнес-проекти певних олігархічних об'єднань, як інструменти політичного впливу і захисту економічних інтересів вузької групи осіб. У подібній ситуації відбувається процес вироблення форм політичної свідомості, формується адекватне уявлення про політичне життя в країні і власні ролі в ній.

Отже, політична соціалізація в Україні обумовлюється рядом чинників, які доволі часто, діють суперечливо на ці процеси. Чинники, що обумовлюють процес політичної соціалізації в Україні мають різну хронологію становлення, втім, здійснюють однаково сильну дію на її процеси, сприяючи формуванню певного типу політичної культури.

Відстежити особливості протікання процесу політичної соціалізації можна, зокрема, аналізуючи досягнуті нею результати. Тип політичної культури на тій або іншій території свідчить про певні регіональні особливості соціалізації. В Україні „політична соціалізація є частиною загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя. Це історично і соціально обумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, необхідна передумова створення сприятливих умов для наладки конструктивного діалогу і взаємодії між громадянами і державою, іншими політичними інститутами. Все це потребує адекватного рівня політичної культури” [5].

Особливістю політичної соціалізації українського суспільства є те, що відбулося виключення індивіда із старої радянської суспільно-політичної структури, але не відбулося його включення в нову, посткомуністичну реальність. На даному етапі втрачається спадкоємність соціалізаційних процесів. Як відзначає С. Макеєв „соціальні інститути в Україні якщо і успадковані, то в якійсь зовнішній, необов'язковій формі: Вони начебто і наявні, але якимось ненав'язливо, не у душі власне соціальних інститутів, природно породжуючи усвідомлення проблематичності їх існування. Таким чином, соціалізація на Україні стає справою виключно індивідів – тих, хто в межах адміністративної влади і тих, хто від них відокремлені – влада не бачить індивідів, а індивіди не бачать влади: процес соціалізації осліпнув” [6, с. 26]. В Україні суспільна сфера дезорганізована. Реальні і віртуальні привілеї в українському суспільстві підміняють і заміщають поняття громадянства. При цьому у влади більше можливостей культивувати космополітичні ідеали громадян світу, наднаціональне громадянство, перетворюючи владу на ресурс, мету і результат соціалізації.

Отже, процес політичної соціалізації незалежної української держави пройшов тернистий шлях формування у часи нестабільності та політичних катаклізмів, що знайшло своє відображення у сутності і змісті сучасної політичної культури українського народу. Характерними з цієї точки зору є події 2004 р. і зміна політичного лідерства. Моральна втома населення, низький рівень добробуту, бажання і визнання необхідності змін на краще стало домінуючим комплексом причин, що покликали за собою вищезазначені події.

Населення знаходилося в піднесеному емоційному настрої, в ейфорії від можливості перетворити щось власними силами. В той же час декларувалася велика роль якості політичного виховання населення, якості інформації, що надається масам. Розмірковувати про явне домінування одного типу чинників у даному випадку недоцільно.

Серед позитивних результатів „помаранчевої революції” можна виділити омолодження і оновлення політичної еліти, демократизацію суспільно-політичного життя суспільства, підвищення активності населення в політичному житті держави. Негативним її наслідком є неминуче розчарування, що приходить на зміну ейфорії, коли ідеали, заявлені під час перетворень виявляються мало застосовними до життя в силу або нездатності політичної еліти втілити в життя деклароване, або через меркантильність і консервативність більшості населення, яке прийшло до усвідомлення необхідності змін, але не дуже вірить в їх дієвість в рамках існуючого формату політичних сил.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична культура Інформаційного Суспільства: особливості становлення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kovalevsky.webs.com.ua/pk/culture.htm>. – Заголовок з титул. екрану.
2. Кара-Мурза С.Г. Советская цивилизация. – Том 1. [Электронный ресурс] / С.Г. Кара-Мурза. – Режим доступа: http://www.kara-murza.ru/books/sc_a/sc_a_content.htm. – Заголовок з титул. екрану.
3. Центральна виборча комісія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/>. – Заголовок з титул. екрану.
4. Парог Ю.В. Власть и особенности политической социализации в Украине // Демократичний розвиток України // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : III Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 20-22 трав. 2005 р. : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Нац-го педагогічного ун-ту імені М.П. Драгоманова, 2006. – 365 с. – С. 77–81.
5. Пробийголова Н. Деякі тенденції процесу політичної соціалізації // Політичний менеджмент [Електронний ресурс] / Н.Пробийголова. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=42&c=843>. – Заголовок з титул. екрану.
6. Макеєв С. Политическая социализация в постсоветской Украине / Макеєв С., Надточий А. // Политическая мысль. – 1997. – №1. – С. 18–30.

Кудрявцев А.Ю.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В ПОСТСОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ: ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена изучению проблематики политической социализации в постсоветской Украине. Осуществляется анализ основных факторов, которые влияли на процесс политической социализации, рассматриваются отличия в идеологической окраске политического воспитания молодежи начала девяностых и настоящего. Делаются выводы относительно того, что оказало наибольшее влияние на рассматриваемый в статье процесс.

Ключевые слова: политическая социализация, идеология.

Kudryavtsev A.

FORMING OF PROCESS OF POLITICAL SOCIALIZATION IN POSTSOVIET UKRAINE: IDEOLOGICAL ASPECT

The article deals with problems of political socialization in post-soviet Ukraine. The author carried out analysis of basic factors which influenced on the process of political socialization, and examined differences in the ideological colouring of political education of young people at the beginning of the ninetieth and present. The author making conclusion about what makes the most influence on the process examined in the article.

Key words: political socialization, ideology.